

ตึกเก่าทรงคุณค่า

รากฐานและสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญต่อสถานศึกษา

ตึกเก่า-โรงเรียนเดิม

ยุวดี ศิริ

ศึกเก่า-โรบเรียนเดิม

▲ ชุदनนักเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ (ภาพจาก หนังสือศตวรรษ รัตนवार เซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ค.ศ. ๑๙๐๗-๒๐๐๗)

ศึกเก่า-โรบเรียนเดิม

ยุวดี ศิริ

ราคา ๑๙๐ บาท

ภาพจากปกหน้า

ภายในตึกยาวของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

ภาพจากปกหลัง

๑ คุณครูและนักเรียนโรงเรียนเทพศิรินทร์ ถ่ายหน้าตึกแมนนุมิตร (ภาพจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

๒ รูปแปดหน้าตึกแมนนุมิตร

๓ รูปแปดหน้าตึกอาคารเรียนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อปกป้องธรรมชาติ และสุขภาพของผู้อ่าน

ติกเก่า-โรงเรียนเดิม • ยุวดี ศรี

พิมพ์ครั้งแรก : กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

ราคา ๑๙๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ยุวดี ศรี

ติกเก่า-โรงเรียนเดิม

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

๒๔๔ หน้า : ภาพประกอบ.

๑. โรงเรียน. I. ชื่อเรื่อง

371

ISBN 978 - 974 - 02 - 1233 - 1

สำนักพิมพ์มติชน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาท, สุพจน์ แจ้งเร็ว, นงนุช สิงนเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : พัลลภ สามสี
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ อีระจากรวรรณ
- พิสูจน์อักษร : โชติช่วง ระเบียบ | พัทธนันลิน อินทรหอม
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบุญรัตน์
- ออกแบบปก : อริญชัย ลิ้มพานิช
- ประชาสัมพันธ์ : กานต์สินี พิพิธพัทธอาภา

บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนามฤมาล

ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๓๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๕๔๑๔

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองพิมพ์สี บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามฤมาล ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค ๒

ตำบลบางพูด อำเภปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๔๒-๐๕๙๖

โทรสาร ๐-๒๕๔๒-๐๕๙๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัท งานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามฤมาล ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannaruean Rd, Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900

Thailand

สารบัญ

ศักราช-โรบเรียนเดิม

คำนำ	(๗)
บทนำ	๒
โรงเรียนมิชชันนารีชาย-หญิงแห่งแรกในสยาม กรุงเทพคริสเตียน-วัฒนาวิทยาลัย	๑๓
“คะเตดิสกุล” จากมหาดเล็กไล่กาสู่ว โรบเรียนนายร้อยพระอุลอมเกล้า	๒๙
ดึกกอลมเบต์ ของโรบเรียนอัลลัมบัย หรืออาชมซานกอเล็ค (Le Collège de L’Assomption)	๔๒
“ตีกยว” ลวนกุหลาบวิทยาลัย	๕๗
อาคารพระพุทเจ้าหลวง โรบเรียนมัยมวัดเบญจมบพิตร	๗๐
โรบเรียนลตริวิทยา กับพระกตัญญูตาในสมเด็จพะราชชนนี	๙๓

ตึกแมนณมิตร

โรงเรียนเทพศิรินทร์

๑๐๙

เซนต์โยเซฟคอนเวนต์

โรงเรียนคาทอลิกหญิงในประเทศไทย

๑๑๘

โรงเรียนราชนิ

อนุสรณ์ว่าด้วยอาคาร “สุนันทาลัย”

๑๓๑

วชิราวุธวิทยาลัย “อิตันแห่งสยาม”

และมูลเหตุแห่งตึกเรียนทรงสถาปตยกรรมไทย

๑๔๙

ศึกษานารี

โรงเรียนสตรีย่านฝั่งธนบุรี

๑๖๕

อาคารโรงเรียนวัดบวรนิเวศ

ที่กรมมหาดเล็กสร้างอุทิศถวายพระพุทธเจ้าหลวง

๑๗๗

จากโรงเรียนข้าราชการพลเรือน

กว่าจะเป็น “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”

๑๘๘

โรงเรียนเทพยฮับ

ตึกเก่าถิ่นเจ้าสัว

๒๐๔

อนุสรณ์ “ตึกแดง”

โรงเรียนเซนต์คาเบรียล

๒๑๘

บรรณานุกรม

๒๓๐

คำนำ

ศักเก่า-โรงเรียนเดิม

“ตึกเก่า-โรงเรียนเดิม” เป็นคอลัมน์ในนิตยสาร*ศิลปวัฒนธรรม* เพราะคำปรารภของคุณสุพจน์ แจ่มเร็ว ท่านบรรณาธิการ ที่ต้องการให้ผู้เกี่ยวข้องได้เห็นความสำคัญของอาคารเรียนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อจะคงอนุรักษ์ไว้ในยุคต่อไป เพราะคุณค่าทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของรากฐานที่แข็งแกร่งของระบบการศึกษาไทยในปัจจุบัน

ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ค้นคว้าและรวบรวมความสำคัญของอาคารเรียนหลังเก่าเก่าที่ยังมีปรากฏให้เห็น โดยเริ่มต้นจากอาคารสุนันทาลัยของโรงเรียนราชินีในครั้งนั้นเพื่อใช้ประกอบบทความประจำเล่มในเรื่อง “สมเด็จพระนางเจ้าเรือล่ม” โดยไม่ได้คิดมาก่อนว่าเมื่อเขียนบทความชิ้นแรกแล้วเสร็จ จากโรงเรียนแห่งที่หนึ่งก็จะได้รับมอบหมายให้เขียนถึงโรงเรียนแห่งที่สอง สาม สี่ ตามมาอีกจนท้ายสุดมากถึง ๑๖ โรงเรียน

และเป็นความเอื้อเฟื้อของสำนักพิมพ์มติชนที่เห็นคุณค่าของ “ตึกเก่า-โรงเรียนเดิม” จึงได้รวบรวมบทความทั้งหมดนั้นมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มดังที่ปรากฏอยู่

ในฐานะผู้เขียนต้องขอสารภาพว่า บทความเหล่านี้ทำได้เพียงการหยิบยกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของโรงเรียนเก่าที่มีเอกสารปรากฏ แต่ในส่วนของการบอกเล่าหรือความผูกพันในสถานศึกษาที่เกิดขึ้นเป็นคุณค่าความประทับใจของศิษย์เก่าทั้งหลายนั้น ผู้เขียนคงไม่สามารถรวบรวมได้ครบถ้วนมากเท่าแรงปรารถนาของศิษย์เก่าที่ต่างก็ล้วนผูกพันกับสถานศึกษาของตน จึงต้องขออภัยมา ณ ที่นี้ เพราะดังที่กล่าวมา

ตั้งแต่นั้น ว่าจุดมุ่งหมายเฉพาะของการบอกต่อเรื่องราวในโรงเรียน
เดิมนั้นเป็นการบอกต่อเรื่องราวของตึกเก่าอันทรงคุณค่าซึ่งกลายมา
เป็นรากฐานและสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญต่อสถานศึกษา
แห่งนั้น เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในรุ่นต่อๆ มาได้ร่วมกันอนุรักษ์ให้เป็นสมบัติ
ทางการศึกษาของรุ่นต่อไป

หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ ผู้เขียนใคร่ขอขอบคุณ คุณสุพจน์
แจ้งเร็ว ผู้จุดประกายให้ส่งผ่านคุณค่าของมรดกทางสถาปัตยกรรม
ที่สำคัญต่อรากฐานระบบการศึกษาไทย ขอขอบคุณ คุณรัชชัย ยอดพิชัย
และคุณอภิสหิทธิ์ ธีระจารุวรรณ ที่ช่วยเหลือในการจัดหาภาพประกอบ
และปรับปรุงเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง
สำหรับศิษย์เก่าของโรงเรียนเดิมหลายแห่งที่เอื้อเฟื้อข้อมูลที่มีอาจะระบุ
นามได้ทั้งหมด

ท้ายสุดในฐานะที่ผู้เขียนเป็นเพียงผู้บอกต่อเรื่องราวในฐานะ
ผู้ค้นคว้าคนหนึ่ง ด้วยมิได้เป็นผู้สัมผัสกับความผูกพันแห่ง “ตึกเก่า-
โรงเรียนเดิม” ได้เท่ากับผู้ที่ได้รับการประสิทธิ์ประสาทความรู้จากสถาน
ศึกษาแห่งนั้นโดยตรง จึงอาจทำให้เรื่องราวบางส่วนขาดหายไปครบ
ถ้วน ผู้เขียนไม่มีข้อโต้แย้งใดๆ และขออน้อมรับความผิดพลาดนั้นไว้แต่
เพียงผู้เดียว และยินดีเป็นอย่างยิ่งหากหนังสือเล่มนี้สามารถทำให้ใคร
อีกหลายคนได้หวนกลับไปรำลึกถึงสถานศึกษาที่ท่านผูกพันเมื่อครั้ง
เยาว์วัยได้สักครั้งหนึ่ง จะเพียงแค่เป็นการรำลึกนึกถึงหรือจะเพื่อกลับไป
ไปแสดงกตัญญูต่อสถานศึกษาที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ไม่ว่าทาง
ใดทางหนึ่งก็เป็นเรื่องที่สมควรยินดีได้เสมอกัน

ยวดี ศิริ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

▲ ตึกยาวโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (ภาพจาก ๑๓๔ มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย. สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๓)

ศึกเก่า-โรบเรียนเดิม

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบที่สอบไล่ได้เป็นครั้งแรกเมื่อวันศุกร์ที่ ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ประกา พ.ศ. ๒๔๒๗ มีพระราชดำรัสในที่ประชุมซึ่งมีข้อความสำคัญตอนหนึ่งว่า “...วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นับถือแลเป็นที่สรรเสริญมาแต่โบราณ ว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐ...การต่อไปภายหน้า จะต้องเลือกว่าผู้ใดไม่รู้หนังสือได้ทำตามสมควรแก่ที่กำหนด ผู้นั้นจะเป็นขุนนางไม่ได้เลย... บัดนี้ เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นลงไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำสุดจะให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าขุนนางว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขอบอกได้ว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้จะเป็นอย่างสำคัญที่หนึ่ง ซึ่งฉันจะอุตส่าห์จัดให้เจริญขึ้นจงได้...”

การศึกษาเล่าเรียนของไทยในอดีต คนไทยอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษา ทั้งการสอนให้อ่านออกเขียนได้ และการสอนวิชาช่างในด้านต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ไทยได้ทำการติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างกว้างขวาง อันเป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาเบาริง ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ และทำให้พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยที่จะศึกษาภาษาอังกฤษเป็นอย่างมาก จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๐๔ โปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) สตรีชาวอังกฤษมาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา อันแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษสมัยใหม่แบบตะวันตก

รากฐานที่สำคัญนี้เองที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะปฏิรูประบบการศึกษาของไทยให้ทัดเทียมอารยประเทศ เพราะนอกจากจะเห็นความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูประบบการศึกษาให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของชาติตะวันตกแล้ว ก็พบว่ามิมีมูลเหตุที่สำคัญอีกหลายประการ^๑

ประการที่ ๑ เพราะภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก ที่เริ่มเข้ามาตั้งแต่ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งนั้นพระองค์ทรงเตือนแก่ขุนนางข้าราชการที่เข้าเฝ้าเมื่อใกล้สวรรคต ความว่า “การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะ

▲ นางแอนนา เลียวโนเวนส์
ครูฝรั่งวังหลวงที่รัชกาลที่ ๔
ทรงจ้างมาสอนภาษาอังกฤษ
ให้กับพระราชโอรสและพระ
ราชธิดา

ไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ะวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขา
ได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิด ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่
อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปเสียทีเดียว”^๒ ภัยคุกคามดังกล่าวส่งผลให้
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงยินยอมทำ
สนธิสัญญาให้สิทธินอกอาณาเขตแก่คนต่างชาติทั้งหลายที่อ้างว่าเพราะ
ระบบกฎหมายและการศาลยุติธรรมของเราป่าเถื่อน ไม่ทันสมัย ฯลฯ
จนถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องทรง
ยินยอมเสียสละประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนใหญ่ของ
ชาติไว้

ประการที่ ๒ การเผยแพร่อิทธิพลทางด้านความคิดตามแบบ
ตะวันตกทั้งจากชาวยุโรปและอเมริกัน ที่ใช้วิธีการเผยแพร่แนวความ
คิดผ่านลัทธิความเชื่อทางศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ โดยการตั้ง
โรงเรียน การออกหนังสือพิมพ์ หรือการรักษาโรคตามวิชาการแพทย์
สมัยใหม่ การศึกษาที่ชาวตะวันตกจัดขึ้นนี้เองจะเป็นช่องทางชักจูงให้

การปฏิรูประบบการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ทรงดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยทรงเริ่มจัดตั้งโรงเรียนหลวงและโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ตั้งอยู่ภายในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนแห่งนี้แตกต่างจากการเรียนแบบโบราณภายในวัด คือมีสถานที่เล่าเรียนที่จัดไว้เฉพาะ มีฆราวาสเป็นครูและทำการสอนตามเวลาที่กำหนด ถัดมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ จึงทรงจัดตั้งโรงเรียนสำหรับทหารมหาดเล็กขึ้น และขยายออกไปเป็นโรงเรียนสำหรับที่จะสอนพลเรือนด้วยในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ

จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ จึงทรงจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นครั้งแรกที่วัดมหารัชมงคล ทั้งนี้เพื่อให้ราษฎรยังคงคุ้นชินว่าลูกหลานของตนก็ยังได้รับการศึกษาจากวัดดังเช่นแต่ก่อน เพียงแต่มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นกิจจะลักษณะ แต่เมื่อเริ่มขยายการศึกษาจากวัดมาสู่ระบบโรงเรียนให้ราษฎรเมื่อเริ่มแรกนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงประสบปัญหาหลายอย่างหลายประการ เริ่มตั้งแต่แรกทีเดียวต้องทำความเข้าใจกับราษฎรว่า การจัดให้เด็กได้เล่าเรียนจะมีคุณประโยชน์อย่างไร ปัญหาใหญ่เบื้องต้นอยู่ที่ต้องขจัดความหวาดกลัวของพ่อแม่ เพราะมีข่าวลือว่าที่ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นนั้นเพื่อจับเอาเด็กไปเป็นทหาร จึงทรงต้องใช้พระราชกุศโลบายต่างๆ ที่จะชักจูงให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียน ถึงกับต้องพระราชทานสิทธิพิเศษ เช่น ทรงจ้างเด็กเรียนบ้าง เด็กผู้ชายที่เล่าเรียนได้จบชั้นที่กำหนดได้รับยกเว้นไม่ต้องสักข้อมือ ซึ่งหมายความว่าไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานทำราชการ เป็นต้น ดังประกาศพระบรมราชโองการ เรื่อง “ประกาศตั้งโรงเรียน” ความว่า

ประกาศตั้งโรงเรียน

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ในพระบรมมหาราชวัง แลพระราชวังบวรฯ กับทวยราษฎรทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การ

▲ โรงเรียนราษฎร์สมัยแรกๆ โปรดสังเกตเด็กนักเรียนกำลังหัดเขียนหนังสือลงบนกระดานชนวน (คำบรรยายและภาพจาก กรุงเทพฯ ในอดีต. โดย เทพชู ทับทอง, ๒๕๑๘)

▲ ครูและนักเรียนโรงเรียนสุนันทาลัย ปัจจุบันคือโรงเรียนราชินี (ภาพจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

วิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทะนุบำรุง ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป เพราะคนในพื้นที่บ้านเมืองสยามเราที่นี่ ที่จันทบุรี ใหญ่ไม่รู้หนังสือก็มีโดยมาก ที่รู้พออ่านได้เขียนได้แต่ไม่ถูกถ้วนั้นก็มี โดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีน้อยไม่พอกับผู้ที่ จะเล่าเรียน มีพระราชประสงค์จะให้พระราชวงศานุวงศ์และบุตรหลาน ข้าราชการแลราษฎรทั้งปวงได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียด ตามแบบที่ถูกต้อง จึงทรงเสียดสละพระราชทรัพย์ออกตั้งโรงเรียน แลจ้าง ครูสอนบำรุงการเล่าเรียนสิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งได้ โปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นแล้ว ตามพระอารามหลวงเป็นแห่ง แลยังทรงพระ ราชดำริจะให้ตั้งโรงเรียนให้มีสำหรับพระอารามหลวงทุกๆ พระอาราม เพื่อจะให้บุตรหลานของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียนโดยสะดวก ไม่ ต้องเสียเงินทองอะไรเลย แลโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วที่พระตำหนักสวนกุหลาบแห่งหนึ่งยังจะตั้ง โรงเรียนสำหรับข้าราชการอีกแห่งหนึ่ง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดการโรงเรียนทั้งปวงนี้ก็เพราะทรง พระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แลมีพระราชประสงค์จะให้วิชา หนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลายเป็นคุณแก่ราชการแลเป็นความเจริญแก่ การบ้านเมืองยิ่งขึ้นไป

บัดนี้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราษฎรตื่นเล่าถุกกันว่า ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนั้น พระราชประสงค์จะเก็บเด็กนักเรียน เป็นทหาร ผู้ที่จะส่งบุตรหลานเข้ามาเล่าเรียนหนังสือก็มักจะพากัน หวาดหวั่นครั่นคร้าม ว่าบุตรหลานจะต้องเป็นทหารเป็นอันมาก ที่พูด เล่าถุกนี้เป็นการไม่จริง ห้ามอย่าให้ผู้ใดพลอยตื่นตื่น เชื่อฟังคำเล่าถุก นี้เป็นอันขาด คนที่ควรจะชักเป็นทหารก็มีอีกพวกหนึ่งต่างหาก ไม่ต้อง ตั้งโรงเรียนเกลี้ยกล่อมเด็กมาเป็นทหารเลย อนึ่งเด็กทั้งปวงนั้นก็แต่ล้วน เป็นบุตรหลานไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งสิ้นด้วยกัน ถ้าจะเก็บเอามาเป็นทหาร เสียตรงๆ นั้นไม่ได้หรือ จะต้องตั้งโรงเรียนเกลี้ยกล่อมให้ลำบาก แล เปลืองพระราชทรัพย์ด้วยเหตุใด ผู้เล่าถุกโง่ทึบก็เป็นอย่างนั้น เหมือนเป็น คนไม่มีกตัญญูไม่รู้พระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อัน

ทรงพระมหากรุณาทรงพระราชดำริจัดการจะให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ประชาราษฎรทั่วไปในพระราชอาณาจักร

ถ้อยคำของคนเช่นนั้น ใครๆ ไม่ควรเชื่อเอาเป็นประมาณ ถ้าใครมีบุตรหลานอยากจะให้ได้เล่าเรียน ให้มีความรู้สำหรับตัวก็ส่งเข้าเล่าเรียน ในโรงเรียนที่ใกล้เคียงเขตรับบ้านที่อยู่นั้นเถิด อย่าคิดหวาดหวั่นครั้นคร้ามด้วยข้อที่บุตรหลานจะต้องติดเป็นทวารนั้นเลย

ประกาศมา ณ วันศุกร์ เดือน หก แรมสามค่ำ ปีระกา ลัปศศก ๑๒๔๗ เป็นปีที่ ๑๘ หรือวันที่ ๖๐๑๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้^๓

เมื่อการจัดตั้งโรงเรียนเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ก็ทรงจัดตั้งหน่วยงานที่ต้องเข้ามารับผิดชอบอย่างจริงจัง ใช้ชื่อว่า “กรมศึกษาธิการ” เพื่อรับผิดชอบการจัดการศึกษา ทั้งเรื่องหนังสือแบบเรียนและการสอบไล่ รวมถึงการจัดตั้งโรงเรียนทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่างๆ จนเมื่อมีการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ จึงยกฐานะกรมศึกษาธิการขึ้นเป็น “กระทรวงธรรมการ” ในที่สุด

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเพียงประวัติศาสตร์บางส่วนของระบบการศึกษาไทยในยุคเริ่มต้นของการปฏิรูปการศึกษาจาก “วัด” มาสู่ระบบ “โรงเรียน” แต่ในประวัติศาสตร์อีกด้านหนึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการจัดตั้งโรงเรียนในสมัยเริ่มต้นก็คือ “อาคารเรียน” เมื่อเรียนจากวัด ศาลาการเปรียญ กุฏิพระ ต่างก็สามารถใช้เป็นสถานที่เล่าเรียนได้ แต่เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนตามแบบตะวันตก สถานที่เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็น

อาคารเรียนที่ถูกสร้างขึ้นจากยุคเริ่มต้นระบบการศึกษามัยใหม่ ถูกเก็บรักษาไว้อย่างทรงคุณค่าได้จนถึงในปัจจุบัน หลายหลังเกิดขึ้นพร้อมกับการจัดตั้งโรงเรียน หลายหลังเกิดขึ้นในยุครุ่งเรือง และหลายหลังมีประวัติความเป็นมาให้สืบเสาะเป็นความภาคภูมิใจ ฯลฯ ความสำคัญประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการคงอยู่ของอาคารเรียนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะลักษณะของระบบอุปถัมภ์แต่เริ่มแรกเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนทั้งนี้เพราะการก่อสร้างอาคารเรียนจำเป็นต้องใช้ทุนทรัพย์จำนวนมาก

▲ ครูและนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัย ที่บ้านสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นโดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นโรงเรียนทำนองปับลิสกุลของอังกฤษ (ภาพจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ลักษณะของการอุปถัมภ์จึงส่งผลต่อการอนุรักษ์อาคารเรียนเหล่านี้ใน เวลาต่อมา ซึ่งหากจะจัดแบ่งโรงเรียนตามลักษณะของผู้อุปถัมภ์ใน ระยะเริ่มต้นแล้ว ก็สามารถแบ่งออกได้เป็นดังนี้

๑. โรงเรียนที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงอุปถัมภ์ อาทิเช่น โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (พ.ศ. ๒๔๑๓) โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๔๒๔) โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร (พ.ศ. ๒๔๔๓) โรงเรียนเทพศิรินทร์ (พ.ศ. ๒๔๔๔) โรงเรียนราชินี (พ.ศ. ๒๔๔๕) โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๔๕๓) และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (โรงเรียนข้าราชการพลเรือน) (พ.ศ. ๒๔๕๕)

๒. โรงเรียนที่คณะสงฆ์และมิชชันนารีให้การอุปถัมภ์ อาทิเช่น โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๓๙๔) โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๔๑๓) โรงเรียนอัสสัมชัญ (พ.ศ. ๒๔๒๐) โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ (พ.ศ. ๒๔๔๔) โรงเรียนเซนต์คาเบรียล (พ.ศ. ๒๔๖๓)

๓. โรงเรียนที่ขุนนางข้าราชการบริพารให้การอุปถัมภ์ อาทิเช่น

▲ โรงเรียนจีนฮั่วเหยยะ ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ในตรอกกักตันบุช ถนนเจริญกรุง โดยกลุ่มสมาคมตั้งเม่งหวย เพื่อสอนเด็กนักเรียนชาวจีนที่อยู่ในพระนคร (ภาพจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

โรงเรียนวัดบวรนิเวศ (พ.ศ. ๒๔๕๖)

๔. โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นโดยสามัญชน ซึ่งภายหลังอยู่ในความอุปถัมภ์ของกระทรวงธรรมการ^๔ อาทิเช่น โรงเรียนสตรีวิทยา (พ.ศ. ๒๔๔๓) โรงเรียนศึกษานารี (พ.ศ. ๒๔๕๓) โรงเรียนเผยอิง (พ.ศ. ๒๔๕๙)

โรงเรียนจำนวนทั้งสิ้น ๑๖ โรงเรียนที่จะกล่าวต่อจากนี้ไป นอกจากจะมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่สำคัญตั้งแต่ในยุคเริ่มต้นของระบบการศึกษาสมัยใหม่แล้ว บริบทสำคัญที่ได้ถูกค้นคว้าและรวบรวมขึ้นเฉพาะในครั้งนี่ก็คือที่มาของการก่อสร้างอาคารเรียน หรือ “ตึกเก่า” อันทรงคุณค่าที่ยังคงอยู่จนถึงในปัจจุบัน

การลำดับบทความที่ผู้เขียนจะนำเสนอต่อไปนั้น ก็จะลำดับตามปีแห่งการสถาปนาสถานศึกษานั้นๆ มิได้เป็นการลำดับจากคุณค่าในประเด็นอื่นใดทั้งสิ้น เพราะคุณค่าที่ “โรงเรียนเดิม” เหล่านี้ก่อประโยชน์ให้แก่ประเทศในการผลิตทรัพยากรบุคคลที่สำคัญตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันย่อมเป็นคุณค่าที่ต่างก็มีในข้อสำคัญที่แตกต่างกันไปซึ่งมีอาจนำมาเทียบเคียงกันได้อย่างแน่นอน

เชิงอรรถ

^๑ ๗๐ ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รำลึกอดีต. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐, น. ๒-๕.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี

^๓ “ประกาศตั้งโรงเรียน” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑. จ.ศ. ๑๒๔๖, น. ๑๖๕.

^๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เรียกโรงเรียนลักษณะนี้ว่า “โรงเรียนเชลยศักดิ์” หรือ “โรงเรียนมูลศึกษา” โดยโรงเรียนมูลศึกษานั้น มีด้วยกัน ๒ ประเภท คือ ประเภทที่สอนหลักสูตรธรรมดา และประเภทที่มีการสอนวิชาพิเศษเช่นภาษาจีนหรือภาษาอังกฤษ เป็นต้น ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้มีการจัดระบบการศึกษาเสียใหม่ มีการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ เพื่อวางระเบียบการปกครองโรงเรียนเชลยศักดิ์ให้เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน จึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า “โรงเรียนราษฎร์” แทนการเรียกแบบเดิมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

โรงเรียนมิชชันนารี
ชาย-หญิงแห่งแรกในสยาม
กรุงเทพคริสเตียน-
วัฒนาวิทยาลัย